

(1 ספר במדבר פרק כא

(יג) מִשֶׁם נָסְעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אֶרְנוֹן אֲשֶׁר בְּמִדְבַּר הַיַּצָּא מִגְּבֹל הָאֱמֹרִי כִּי אֶרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי:

(יד) עַל פֶּן יֹאמֶר בְּסֹפֶר מַלְחַמַת יְדוּד אֶת וְהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אֶרְנוֹן:

(כו) כִּי חָשְׁבוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הוּא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרֵאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֶרְצוֹ מִדָּו עַד אֶרְנוֹן:

(כז) עַל פֶּן יֹאמְרוּ הַמְּשָׁלִים בְּאוֹ חָשְׁבוֹן תִּבְנֶה וְתִכְוֶנֶן עִיר סִיחֹן:

(2 תרגום יונתן על במדבר פרק כא פסוק יד

על כן יתאמר בספר אורייתא דתמן כתיבין קרביא דיי . . .

(3 רש"י על במדבר פרק כא פסוק יד

על כן יאמר - על חנייה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה' כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו':

(4 מזרחי על במדבר פרק כא פסוק יד

פירש "בספר" "ספור דברים, כמו ב"ספר כריתות" סיפור דברים.

(5 רשב"ם על במדבר פרק כא פסוק יד

אז יאמר בספירת דברים ששיבחו להקב"ה והזכירו נסי ים סוף ונסים שנעשו בנחל ארנון . . .

(6 אבן עזרא על במדבר פרק כא פסוק יד

בספר מלחמת ה' - ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור יריאיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו:

(7 ספר דברי הימים א פרק כט

(כט) וְדַבְרֵי דָוִד הַמֶּלֶךְ הָרֵאשֹׁנִים וְהָאֲחֵרֹנִים הַנֶּם פְּתוּבִים עַל דְּבָרֵי שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְעַל דְּבָרֵי נָתָן הַנָּבִיא וְעַל דְּבָרֵי גֵד הַחֹזֶה:

(8 ספר דברי הימים ב פרק יב

(טו) וְדַבְרֵי רְחִבְעָם הָרֵאשֹׁנִים וְהָאֲחֵרֹנִים הֵלֵא הֵם פְּתוּבִים בְּדַבְרֵי שְׁמַעְיָה הַנָּבִיא וְעַד הַחֹזֶה לְהַתְיַחַשׁ וּמִלְחָמוֹת רְחִבְעָם וַיִּרְבְּעָם כָּל הַיָּמִים:

(9 ספר מלכים א פרק ה

(יב) וַיִּדְבֹר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מְשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חַמְשָׁה וְאַלְף:

(10 ספר שמות פרק יז

(יד) וַיֹּאמֶר יְדוּד אֶל מֹשֶׁה כָּתֹב זֹאת זְכָרוֹן בְּסֹפֶר וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זִכְרְ עַמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם:

(11 אבן עזרא על שמות פרק יז פסוק יד

כתב זאת זכרון בספר - זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה. והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת הנודע. והוא ספר התורה. או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמת ה'. ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר. ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל. וספרי שלמה.

12) הזקוני על במדבר פרק כא פסוק יד

יאמר בספר מלחמת ה' - כמה ספרים אבודים ממנו ואינם מצויים אצלנו כגון דברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו וכמו כן היה להם ספר מלחמות ה' שהיו כותבים בו שמות הגבולים שהלכו שנאסרו להתגרות בהם וקרי להו מלחמות ה' דוגמא שאמרה אביגיל לדוד כי מלחמות ה' אד' נלחם וגו'.

13) רמב"ן על במדבר פרק כא פסוק יג

ודרך הפשט בספר מלחמות ה', שהיו בדורות ההם אנשים חכמים כותבים ספר המלחמות הגדולות, כי כן בכל הדורות, ובעלי הספרים היו נקראים מושלים, שנושאים בהם משלים ומליצות, והנצחונות הנפלאים בעיניהם מיחסים המלחמות ההם לה' כי לו המה באמת והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאה בעיניהם, וכתובה בספר

14) ספר שמואל א פרק כה

(כח) שָׂא נָא לְפָשַׁע אֲמַתְךָ פִּי עֲשֵׂה יַעֲשֵׂה יְדוֹד לְאֹדְנִי בֵּית נְאֻמָּן פִּי מְלַחְמוֹת יְדוֹד אֹדְנִי נִלְחָם וְרָעָה לֹא תִמְצָא בְךָ מִיָּמַיךָ:

15) אברבנאל על במדבר פרק כא

ספר מלחמות ה'. והוא ספר היה בין האומות נכתבו בו המלחמות אשר קרו בכל הארץ ויחסום אל השם כי הכל מאתו ובידו. והמספרים היו עושים ספוריהם במשלים וחיזות יפות ושם נאמר על מלחמת האמורי ולקחתו ארץ מואב

16) רב הירש על במדבר פרק כא פסוק יז

"ספר מלחמת ה'" כעין "ספר הישר" (יהושע י, ג; שמואל ב' א, יח) - מוכיח שלא היתה חסרה פעילות ספרותית בישראל בימי משה, אלא אנשים בעלי רוח - אלה הם, כנראה, "המשלים" של פסוק כז - שרו על העלילות שהיו עדים להן ורשמו אותן לדורם ולדורות שלאחריהם. יחד עם זה מוכח מכאן שספר ה' הקדוש של התורה לא נתלקט מתוך רשימות מסוג זה, שאם כן, היה המלקט המדומה מציין את מקורותיו גם במקומות אחרים, כדרך שלא העלים את מקורו כאן. אלא מובאה זו, שנתקבלה בספר ה' מתוך ספר מלחמות ה', מעידה על טיבו של הספר ההוא והיא באה ללמדנו שיש ערך גם לרשימות הכלולות באותו ספר, וראוי לאומה לשים לב אליהן:

17) תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל:

אמר רבי חייה בר אבא אפ"ל האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה שנאמר את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה:

18) רש"י קידושין דף ל:

את והב בסופה - הכי דריש לה ספר מלחמות מלחמה שעל ידי ספר אהבה יש בסופה:

19) ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק במדבר פרשת חקת

וצריך להבין גם כן לפי דרש זה הנרמז על תורה שבעל פה מהו הלשון הפסוק על כן יאמר בספר מלחמות ה' מה הלשון על כן מה שייכות הוא לענין נחלי ארנון. אך הוא על פי האמור דתורה שבעל פה נמשל למשקים ולמים ונהר צריך להיות לו שני צדדים שיהיו גבוהין מהמים והמים באמצע וכמו כן בתורה שבעל פה יש ימינא ושמאלא ארבעים ותשע פנים טהור וארבעים ותשע פנים טמא ומזה נעשה המחלוקת ומלחמה שעל ידי ספר כנ"ל.

20) ובמעברות נחלי ארנון איתא בגמרא (ברכות נ"ד ב) כיון דאתא ארון אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינן וכו' ובמדרש רבה איתא (במדבר רבה י"ט, כ"ה) שההר מארץ ישראל נזדעזע מפני שהוא מארץ ישראל משל לשפחה וכו' אך לכולי עלמא נשתוו שני ההרים שביניהם היה הולך הנחל והוא להורות שבאמת אחר המחלוקת אז הוא אהבה בסופה שאין שום מחלוקת וכמו שאמרו (חגיגה ג' ב) כולם ניתנו מרועה אחד אל אחד נתנן פרנס אחד אמרן והיינו שהכל הוא כלול בתורה שבכתב. וזה שאמר אחר הנס ממעברות נחלי ארנון שהושוו ההרים על כן יאמר בספר מלחמות ה' היינו מלחמה שעל ידי ספר את והב בסופה היינו שאחר כך אהבה בסופה כמו שאמרו בגמרא.